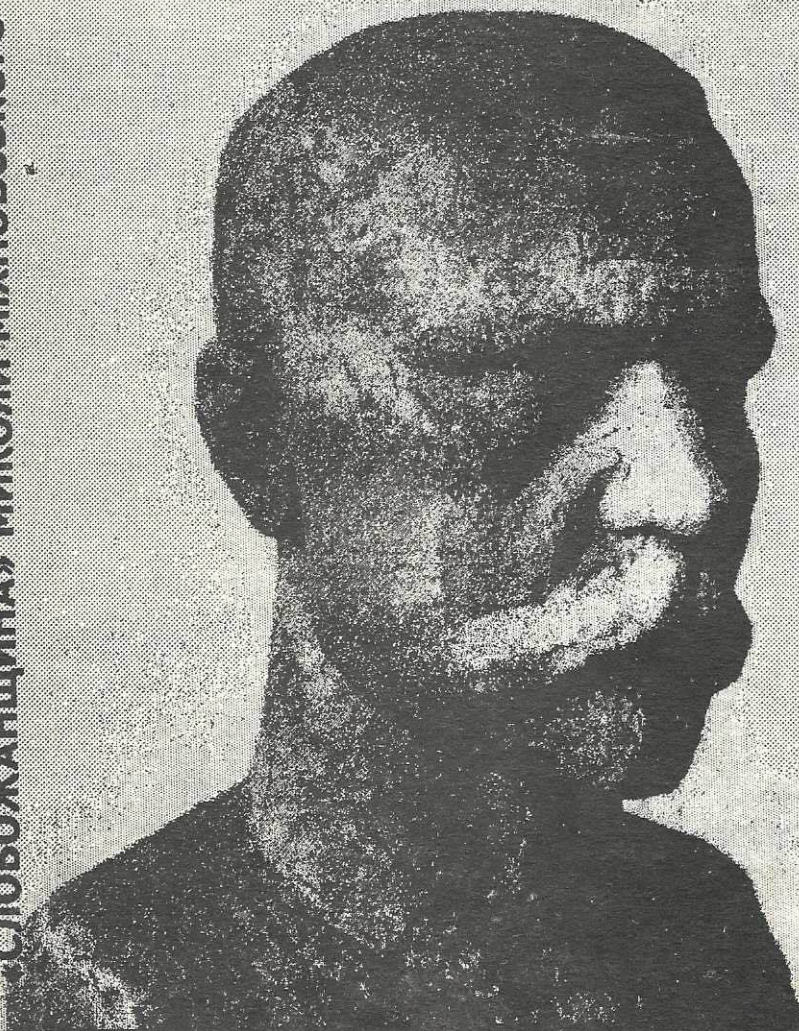

УКРАЇНСЬКИЙ ЗАСІВ

ЧАСОПИС НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

«СЛОБОЖАНЩИНА» МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО

157
З

УКРАЇНСЬКИЙ ЗАСІВ

ЧАСОПИС НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

ЧИСЛО 3 (7)

ХАРКІВ

КВІТЕНЬ
ТРАВЕНЬ 1993

ЗМІСТ

Слово головного редактора

Ігор Бондар-Терещенко. Ми паралітики? 3

Arg Poetica

Оксана Батюк. Нас не впізнають тут 7

І поза Україною суцї

Емма Андїєвська. Тигри 10

Прапори духу

Володимир Дорошенко. Наші втрати 19

Юрїй Липа. Тарасівцї 21

Іван Липа. Дві новелї 39

Називається це місто — Наше

Ігор Бондар. Слобожанщина Миколи Міхновського 46

До питання виходу на Наддїпрїщинї першого українського часопису

Сили невичерпні

Вїктор Петров. Сучасний стан української поезїї 53

Доповїдь на конференцїї українських письменникїв. Харкїв, 1943 р.

Про спаленого поета 61

Мирослава Свїдзїнська. Спогади про батька 62

Володимир Свїдзїнський. Листи 66

Галина Вїкторова. Загублений талант 89

Робїтня

Семен Попелюх. Горить сосна. 90

Варїант кїносценарїю за творами Василя Стуса

Причинки

Совєтським зекам — совєтськї премїї ! 96

Сили невичерпні

Віктор Петров

СУЧАСНИЙ СТАН
УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇДОПОВІДЬ НА КОНФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ
ХАРКІВ, 1943 р.

Два взаємопов'язані факти характеризують сучасну українську поезію. Перший це — надзвичайне зростання української поезії в 20-х роках, поява цілої плеяди обдарованих поетів, що піднесла українську поезію на дуже високий рівень. І другий — цілковите, майже суцільне винищення жидо-більшевизмом, з дуже нечисленними, власне поодинокими винятками, всіх цих поетів, що були репрезентаторами української поезії в 20-х роках. Адже — і це характерно — ймення поетів, яких ми позвемо, мабуть разом з тими йменнями всіх тих, що згодом, в 30-х роках, були знищені.

Уявімо собі перспективи українського духово-творчого розвитку в 20-х роках. Для дореволюційної поезії ми маємо одиниці: Франко, Леся Українка, Олесь, Микола Вороний, Філянський, Самійленко, А. Кримський і т. д.

Дати смерті Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського стали межою одного періода й початку наступного. В поезію вливаються нові даровання, поширюються обрії, розкриваються далечини, на поверхню вибиваються досі сховані течії. Це час бурхливого зростання, появи плеяди поетів, спалахнення сузір'я, масового росту, одночасно кількісного й якісного. При всіх цілком органічних зв'язках з попереднім періодом, двадцять роки означають духовий стрибок, творчу напруженість і квітнення. Слово «ренесанс» не буде тут зайвим. Воно не буде тут ані прибільшенням, ані применшенням.

Щоправда, цей час, двадцять роки, не дали такого генія, яким був Шевченко, але той самий процес, що ми спостерігали в 40-х роках минулого століття, коли народ безпосередньо через Шевченка й в Шевченкові виявив себе й пісню перетворив в

поезію, це той самий процес ми спостерігаємо і в 20-х роках. З цього погляду характерна творчість раннього Тичини «Соняшних клярнетів» і «Плуга», де усна пісня стає, як в Шевченка, усною піснею в індивідуалізованій творчості окремого поета. Справа йде не про елементи зовнішнього, формального наслідування народної пісні, і не про фольклоризм в поезії. Справа йде про завершальні етапи в процесі історичного розвитку від пісні до поезії, від фольклору до літератури. Справа йде про той історичний етап, на якому усна народна пісня в своєму поступовому розвитку виростає в поезію-пісню.

20-ті роки були важливі й з іншого погляду. Народ, що досі творив пісню, тепер, як і свого часу в факті появи Шевченка, виявляє себе в індивідуальній творчості поетів, що виходять безпосередньо з його глибинних надр, — явище, що його належить означити, як одну з яскравих рис саме 20-х років. Поетична творчість 20-х років репрезентована не тільки поезією, творчою інтелігенцією, але й поетами, що безпосередньо репрезентують народ і село. Від Тодося Осьмачки до Дмитра Чепурного — цілий шеренг поетів, коли поет з села безпосередньо входить у літературу. Це — багаторазово повторений шлях Шевченка. Довго стримувані духові сили народу, стиснені в своєму прояві, раптом вибухнули в нестерпному запалі.

Після довгого періоду кризи український народ виявляє свою силу зростання, здібність розквіту. Криза не послабила творчих сил народу. Повторний шлях Шевченка, масова й одночасна поява поетів, що виходила з усіх прошарків, як і творча сила цих мистців, засвідчували, що народ є дозрілий, щоб самому в цій своїй соціальності стати й бути інтелігенцією.

І раптом прийшла катастрофа, отвір мавзера, розчавлений череп, льохи чека, в'язниця, кабінет слідчого. Большевизм виявив свою руїницьку суть. Процес ніколи не існувалої організації СВУ був початком для всіх пізніших.* Цей судовий процес і ситуація, що склалася в кінці 20-х років, охоплюючи всі 30-і роки, знаходять собі аналогію з 1847 роком, процесом Кирило-Методієвського товариства, і не тільки в тому розумінні, що тоді й тепер судовий процес був організований, як адміністративний захід і учасники обох цих судових процесів довідувалися про свою приналежність до організації тільки після свого арешту, але, головне, в тому, що ці арешти гвалтовно й штучно перервали природній розвиток українського духового ренесансу так само в 40-50 роках минулого століття, як і в 30-х роках теперішнього.

Микола Зеров, Павло Филипович, Максим Рильський,

* Сьогодні вже знати про існування у Харкові підпільної антибольшевицької організації СВУ-СУМ, що змагала за повалення московського режиму в Україні. "Показовий" процес проти неї відбувся в харківському оперному театрі у березні-квітні 1930 року. — Ред.

Михайло Драй-Хмара, Євген Плужник, Дмитро Фальківський, Олекса Влизько, Микола Вороний, Дмитро Чепурний, Тодось Осьмачка, Філянський, Свідзінський, Михайло Семенко, Гео Шкурупій, Колесник, Клим Поліщук, Дмитро Загул, Атаманюк, Гжицький, Яків Савченко, Володимир Ярошенко, Василь Мисик, Анатоль Волкович, Агатангел Кримський, Г. Чупринка, Євген Тимченко, Федір Симоненко, Чапля, Михайло Зеров. Я називаю тільки деякого з поетів. Я не згадую зовсім за прозаїків, але число їх вражає. Вся група поетів «Західної України», вся група футуристів, майже весь «Молодняк», вся група «неокласиків», вся група «Ланки», «Марсу», «Вапліте», поети старшої генерації, поети наймолодшої генерації. Ті, хто розстріляний, хто загинув, поглинутий тайгою Сибіру, хто замовк, хто загинув, знищений морально. Жадного винятку, жадного порятунку.

Не змити кров невинного
Косинки,

Не воскресити мертвого
Влизька.

На нашій ниві справили
дожинки,

Щоб не лишалось нам ні
колоска.

(Юрій Клен)

Здавалося б, після цих гекатомб, після такого, здавалося б, суцільного винищення українських поетів в 30-х роках, 40-

роки мали б уявити собою голий степ, дику пустелю, ніщо... Здавалося б, про яку українську поезію можна говорити після того, як не залишилося людей, що цю українську поезію творили. До того ж війна теж ніяк не сприятлива для творчої поетичної діяльності. Під час війни мовчать музи. Та ми є свідками хибності цієї тези. Війна стає умовою нового повторного відродження української поетичної музи. Серед зруйнованих будинків, під гул літаків, під приливи й одливи ліній фронту, під залізний скрегіт танкеток, під вибухи скинених бомб знов квітне й міцніє в боях проти руїництва загартований дух. Відбувається консолідація українських творчих сил, створюється міцна когорта. Українська поезія виступає, як зріла й добірня поезія. І, додамо, як європейська поезія.

Після духової кризи XIX століття, що знайшла собі розв'язання в творчому буянні української поезії 20-х років, після нової кризи 30-х років, 40-і роки стають свідченням нового зростання українського народу й української творчості.

На сьогодні ми можемо цілком певно ствердити, що ренесанс, пророцьки проголошений в середині 20-х років Миколою Хвильовим, робив в 20-х роках тільки свої початкові кроки. Наш час — це 40-і роки, час поширення хронологічних рамок ренесансу, продовження

його обсягу піднесення української поезії на новий рівень, коли українська поезія не тільки у проєкті й прагненні, але й реально, творчо, стає поезією, що входить, як складова частина, в поезію Нової Європи.

Гасла Миколи Хвильового «Геть од Москви», «До Європи», це перша половина формули, яка знаходила собі доповнення в другій: «Не Биковець, а Зеров», не народницьке про-світянське плужанство Пилипенка з установкою на биковців, як його поетів, — а високоякісна література на рівні європейської знаходить собі сьогодні виразну реалізацію.

Те, що на сьогодні можна говорити про творчу консолідацію поетів, те, що поети творять, більше, те, що поезія переживає розквіт, що криза стає стимулом для творчого буяння, — це дуже знаменний факт. Один з сучасних критиків-літераторів про ситуацію, яка створилася на Україні в 20-х роках, пише:

«Матеріально Москва виграла на Україні війну, але ж у площині духовій змаг ішов далі. І, хто знає, — чи не варті такі твори, як писання Хвильового, як «Патетична соната» іншого члена «Вапліте» — Куліша, як навіть, сонети Зерова, — того, щоб поставити їх поруч виграних боїв у тій великій гігантомахії, що століттями

перевалюється просторами України»...

Ми живемо за доби, що її основною ознакою є боротьба світоглядів, боротьба ідей. Ми живемо в епоху криз і катастроф, революційних катаклізмів і воєн, про революціонізуючий сенс яких говорить Гебельс. І саме це стає умовою для відродження української поезії. Коли Зеров після арешту, під час слідства, сидючи в камерах чека, знаходив у собі духову силу продовжувати перекладати Вергілієву «Енеїду», — це був героїзм. Сонети Зерова — це виграний бій. Це — Крути, що кінчилися перемогою.

Що ж характерно для української поезії 40-х років? Це насамперед, відновлення процесів, що точилися в українській поезії в 20-х роках і що були гвалтовно урвані в 30-х роках. Поети, знищені фізично, поети, що змушені були замовкнути, заговорили знов. Заговорили розстріляні, заговорили померлі, заговорили поховані в домах для божевільних, заговорили ті, що були заслані. Мерці говорять. Є трагізм у цьому, є жах, але цей жах поєднаний з надією. Є дивне відчуття чуда. Смерть перемагає смерть.

З «ненадрукованих творів» — такий наголовок є звичайний в наших часописах і журналах. У Львові перевидана «Камена» Миколи Зерова з додатком неопублікованих перекладів з латинських поетів. Пе-

ревидані вибрані поезії О. Влизька. Збірка поезій Євгена Плужника, що несе на собі дату 1933 року, «Рівновага», побачила світ за наших часів через десять років після того, як її було складено. Знов почав друкуватися Тодось Осьмачка, збірка якого «Сучасникам» (1933, Львів-Краків, Українське Видавництво) з'являється після перерви десь в 15 років.

Друкується значна частина поетичної спадщини В. Свідзінського, знов починають друкуватися після перерви М. Орест, В. Чапля, О. Гай-Головко. Географічні межі, в яких українська поезія досі жила й діяла, значно поширилися: Берлін, Львів, Прага на сьогодні є такими самими центрами українського поетичного життя, як, і, приміром, Харків. Досі українська поезія була штучно розчленована, тепер відбувається з'єднання, плідність якого простежується безпосередньо.

Отже, відзначаємо такі керівні моменти: відновлення поетичного руху 20-х років, публікація творів, відновлена творча діяльність поетів, що діяли в 20-х роках, поширення географічних меж. І відповідно до того — об'єднання досі роз'єднаних шляхів; крутий поворот лицем до Європи; глибокий і принциповий патріотизм, бойовничий антибільшевизм, високий поетичний рівень.

Групі неоклясиків належало провідне місце в літературі

20-х років. Як стоїть справа на сьогодні, в 40-х роках? Характерно, найсильнішу, найтемпераментнішу, мистецьки довершену річ, просякнену наскрізь антибільшевицьким духом, створив на сьогодні один з членів групи неоклясиків, Юрій Клен. Я маю на оці його октавами написану поему «Прокляті роки».

Неоклясицизм ніколи не був напрямком, що якою-небудь мірою звужував творчі прагнення учасників групи або ж висував які-небудь вимоги, окрім однієї; високої й добірної якості, артистично обробленої, багатогранної на вирази, здібної передавати всі відтінки думок мови. Євген Маланюк виразно проклямовує свого часу, в 20-х роках, свою причетність до напрямку, репрезентованого неоклясиками, однак безперечно, що при загальному співчутті до цієї школи й поетичної доктрини, цією школою висуненої, поет ішов своїм шляхом. Він створив власний стиль. Зрілий майстер, досвідчений мистець кольорових густих плям, широких площин філософських роздумувань. Його поезія завжди була насичена духом патріотизму, бойовничості, скерованої проти більшевизму.

Поетична творчість Богдана Кравціва з усією виразністю свідчить про творчу приналежність поета до неоклясиків і безпосереднє продовження в 40-х роках традиції школи (Богдан Кравців «Під чужими зоря-

ми»). Епіграфи в книжці Кравціва уточнюють творчу приналежність поета, Юрій Клен і його «Прокляті роки», «Простір» П. Филиповича, «Неофіти» Т. Шевченка, «Чотири шаблі» Ю. Яновського, «Слово о полку Ігоревім», народна колядка — український фольклор. Так має виглядати сучасна українська поезія, піднесена на рівень європейської, як її хотіли бачити свого часу основоположники неоклясицизму. Автор іде в річищі стилю витвореного останнім. Це поезія, яка стала можливою в українській літературі після Зерова, Филиповича, Драй-Хмари. Те, чим для них останніх була поезія Лесі Українки, Франка, Олеся, Вороного з чітко сформульованою Вороним вимогою переходу од «народницької поезії» до «європейської», тим для Богдана Кравціва є поезія Зерова, Филиповича, Рильського. Спадковість поезії 40-х років, її взаємопов'язаність з 20-и роками виступає у Б. Кравціва з остаточною чіткістю.

Можна бути прихильником поезії клясичного гатунку, простої й ясної, чіткої й карбованої. Але можна поставити перед собою і дещо інше завдання деякої мовної піднесеності, створення дещо патріотично абстрактної й поетично-піднесеної мови. Вимозі ясности, як принципу, що кладеться в основу побудови кожної з поезій, можна протиставити вимогу невиразности першого сприйняття, створення певного порога, що

відокремлює звичайну мову від структурної відносности поетичної мови.

Юрій Косач, Святослав Гординський, ці, може, надзвичайні з сучасних літературних постатей, репрезентують саме цей напрямок в сучасній українській поезії. Вони запроваджують незвичайний словник, неужитковані слова, рідкі, що їх ми даремно шукали б у словнику й орфографією яких ми даремно сподівалися б перевірити за Голоскевичем. Це зрілі поети, і саме вони репрезентують на сьогодні європейський рівень досягнень української поезії на початку 40-х років. Тут треба зробити одну нотатку, зазначити, що на сьогодні вже цілком знято протиставлення між «чистою поезією» і «громадянською». Сьогодні неможливе протиставлення «поезії для поезії» і «громадянської», неможлива заява поета: «я не поет, а громадянин». Св. Гординський, Юрій Косач, як і поети старшої генерації, що пишуть сьогодні, не чисті поети, але разом з тим вони громадяни: активна насиченість, політична цілескерованість, ясність і чіткість мети, визначає зміст їхніх творів.

Тією мірою, якою слово стає ділом, поет бере безпосередньо участь в творінні сучасности, тим самим, супроти попередньої доби, біографія поета повертає собі ту вагу, яку вона мала колись в епоху ка-

тастроф, воєн і катаклізмів.

Якщо недавно біографія поета була тільки бібліографією його творів, і етапи подій в його житті були датами публікацій його поезій, то сьогодні справа координально змінилася. Біографія поета виходить за межі формуляру, хронологічних дат, метрики, підписаних авторських угод, творчих відряджень, одержаних авансів, випитої горілки, місяців перебування в «будинках творчості». Біографія поета складається як творча вигадка, як життєпис Війона або Рембо. Вона складається поза рямками усталених трафаретів: з голоду, вигнань, блукання. «Нині знаю, — каже Тодось Осьмачка, — чому з городів мене гонять, мов пса за пороги».

Бездомний поет носив взимку білі брезентовані штани і знаходив собі на день притулок у читальні, а вночі спав, підклавши цеглину, на площадці парадних східців або на купках кам'яного вугілля біля пічок центрального опалення.

Коли блукаючи, мов тінь,
Або, вигнанець бідний,
В холодних сінях біля стін
Я прилипав, безрідний,
І в двері стукав і горів,
Щоб на ніч упустили, —
Мені здавалося, що грім
Ламав підземні сили...

Осьмачка — друг Косинки.
Його не розстріляли, але поховали в лікарні для божевільних.

Осьмачка переклав «Макбета» Шекспірівського. І біографією, і скерованістю творчості він повертає нас до XVI століття. Певно, наша бурхлива епоха стимулює створити бурхливі загартовані вдачі і образи не тільки карбовані, але й хаотичні та глибокі.

Імпресіоністично-ляндшафтний стиль і манеру, поезію інтер'єрного типу плекають Б. Нижанківський та Іван Ковалів.

Після 20-х років, після неоклясиків українська поезія піднеслася на високий творчий і, насамперед, технічний рівень. Своє місце посіла в українській поезії група поетів, що її критика означила харківською, а рівень та досягнення якої вже знайшли своє визнання в пресі. Цю групу репрезентує творчість поетів старшої генерації (Ол. Варавва, Микола Іванів), середньої і молодшої (О. Веретенченко, Дм. Ніценко, Василь Боровий), — поети, що друкували свої твори в останній час у «Новій Україні» та в «Українському засіві». Поети талановиті й цікаві, з різноманітними обдаруваннями, що виявляють себе у творах різного жанру: поема, сонет, лірична пісня, переклад. Кожен з них має своє обличчя і свої риси, своє письмо, і їхні твори, однак, об'єднані разом з усією поезією 40-х років спільним напрямком і спільною тенденцією. Це — патріотична тематика, антибольшевизм, насиченість сучасним змістом. У

поезіях Олекси Веретенченка та Дмитра Ніценка знайшли собі відображення окремі етапи розгрому червоної армії, повернення на батьківщину, включення до активної роботи проти большевизму. Не можна не вітати молодого обдарованого В. Борового, але йому слід поставити вимогу суворіше та вибагливіше ставитися до своєї поезії, щоб автор чіткіше карбував поетичну путь.

Волинь репрезентована творчістю ряду поетів, що з них згадаємо Неофіта Кибальчича і Герасима Соколенка. Ім'я останнього все частіше трапляється в журналах, але в його безперечно талановитих поезіях ще почувуються відгуки знайомих образців і читаних строф. У Вінниці пише М. Орест, Михайло Зеров. Безперечно, поезії М. Ореста мають всю цінність завершальних літературних творів з характерною для поеми ландшафтною тематикою. Але я віддам перевагу не М. Оресту, але М. Зерову, переклади якого з сучасних німецьких поетів такі ж бездоганні і так само роблять, я сказав би, епоху в українській поезії, як і в 20-х роках переклади його брата Миколи Зерова з римських поетів.

У Лубнах взяв на себе велику працю перекласти всього Миколу Ленава і Чигиринець. Це плід ретельної праці, що пере-

даючи відтінки творчості німецького поета, характерно відображує стиль і тон поезії першої половини XIX сторіччя. У Львові над перекладом «Фавста» Гете працює харків'янин А. Орел. В Києві другий харків'янин Микола Іванів дав переклад з Кляйста та з Шекспіра. «Нове Запоріжжя» друкує раз-у-раз поезії місцевих поетів. Це роблять, хоч і менше, так само й інші часописи. І тут можна було б, з одного боку, побачити поширення цих публікацій, а з другого боку, більш суворого редакційного добору.

Уже цей огляд, потрібність якого відчуває кожний, показує, якими творчими фондами володіє на сьогодні в бойових умовах українська поезія. Вона сповнена духа активності і свідомості свого зобов'язку. Це є найкраща запорука, що зобов'язок перед народом буде виконаний.

1943 рік — рік ювілейний творчої діяльності Олесь. Олесь, Вороний — це саме вони означили свій вступ в українську літературу закликком повороту до Європи. Це гасло лишається нашим гаслом і на сьогодні. Ми творимо українську поезію, як поезію нової Європи, тієї Європи, що виростає як спільність народів у могутній боротьбі, яку веде німецький народ та його союзники проти большевизму.